

BİLGİ TOPLUMUNA DOĞRU EĞİTİMDE TEMEL EĞİLİMLER

Prof. Dr. Cihan DURA
Erciyes Üniversitesi İİBF

Bir sanayi toplumunu, sanayi sonrası topluma dönüştüren yapısal değişimler; kuşkusuz, bâzı uzun dönemli ve yaşamsal sorunlar doğurmaktadır. Daniel Bell bu sorunları; ABD örneğinde, eğitim-öğretim, meslekî teşkilatlanma, kadın statüsü, “kâr-dışı” sektör, “yeni çalışanlar sınıfı” ve zenci nüfusla ilgili sorunlar olarak beş gruba ayırmaktadır (Bell,1973: 143 vd.). Bu makalede, kazandığı büyük önem ve gerektirdiği yapısal değişimler açısından, eğitim sorunu üzerinde durulacaktır. Ayrıca Türkiye'nin durumu incelenecek; bilgi toplumuna dönüşmüş ya da dönüşmekte olan Batı ülkelerinde eğitimde görülen değişimlerin, Türkiye bakımından ifade ettiği anlam belirlenmeye çalışılacaktır. Makalemizin bir amacı da, bu tür çalışmalarda kullanılan bazı yöntemlere kavramsal bir katkıda bulunmayı denemektir.

Aralarında bir anlam ayrıntısı olmasına rağmen, “sanayi-sonrası toplum”la “bilgi toplumu” terimlerini aynı anlamda kullandık. “Eğitim” terimi de, genellikle geniş anlamıyla, yani “eğitim ve öğretim” anlamında kullanılmıştır.

Konu; sırasıyla yöntem, Batı ülkelerinde eğilimler, Türkiye’de eğilimler başlıkları altında incelenecektir.

YÖNTEM

Kullanacağımız yapısal analiz göstergeleri; genel okullaşma oranı, öğrenci eğitim düzeyi dağılımı, yaş grubu okullaşma oranı ve aktif nüfus eğitim düzeyi dağılımıdır.

1) Genel Okullaşma Oranı

Bir ülkenin toplam nüfusunun 5-24 yaş grubunda bulunan bireylerinin toplam sayısına *eğitim çağındaki nüfus* adı verilir. İdeal olarak bu nüfusun tamamının, eğitim kurumlarında yetiştirilmekte olması gerekir. Ancak gerçek yaşamda, toplumların gelişme aşamalarına bağlı olarak -ve başka nedenlerle- eğitim çağındaki nüfusun bir bölümü eğitim kurumlarına devam ederken, kalan bölümü bu faaliyetin dışında kalır. Bu gruplardan birincisine *eğitim çağındaki öğrenci nüfus* ; ikincisine ise, *eğitim çağındaki öğrenci olmayan nüfus* adı verilir.

Açıklamalarımızı şöyle somutlaştırabiliriz: Yaşı 15 olup bir ortaokulda eğitim gören bir çocukla, yaşı 13 olup bir kaportacıda sürekli olarak çıraklık yapan bir çocuk “eğitim çağındaki nüfus” içinde yer alacaktır. Ancak bu çocuklardan birincisi “eğitim çağındaki öğrenci nüfus”un, ikincisi ise “eğitim çağındaki öğrenci olmayan nüfus”un bir üyesi olacaktır. Aynı muhakeme, örneğin yaşı 20 olup bir yükseköğretim kurumunda okuyan bir genç kızla, yaşı 18 olup “baba evinde kısmetini bekleyen” bir genç kız için de geçerlidir.

Eğitim çağındaki nüfus :	N_e
Eğitim çağındaki öğrenci nüfus	$E_ö$
Eğitim çağındaki öğrenci olmayan nüfus	E_o

ile gösterilirse,

$$E_ö + E_o = N_e$$

yazılabilir. Eşitliğin iki yanını N_e ile bölersek,

$$(E_ö / N_e) + (E_o / N_e) = 1$$

elde edilir. Açaktır ki parantez içindeki oranlar, sırasıyla $E_ö$ ile E_o 'nun N_e içindeki payını gösterir. Dolayısıyla -toplamı 1'e eşit olduğuna göre- birinci oran büyüdükçe, ikinci oran azalır. Başka bir deyişle eğitim çağındaki nüfus içinde -oransal olarak- öğrenci olanların payı arttıkça, öğrenci olmayanların payı azalır. Pratikte görülen ve ideal olan da budur. İşte bu durumu gösteren

$$O = E_ö / N_e$$

oranına *genel okullaşma oranı* adı verilir.

Genel okullaşma oranı (O) ; bir toplumun insan yetiştirmeye ne ölçüde önem verdiğini, eğitim çağındaki nüfusun, eğitim hizmetinden ne ölçüde yararlandığını gösterir. Oran, toplumlar sanayileştikçe, bilgi toplumuna geçtikçe yükselir; tavan değer olarak %100'e yaklaşır. Buna karşılık, öğrenci olmayanların eğitim çağındaki nüfus içindeki payı % O değerine yönelir. Dolayısıyla oran, aynı zamanda, toplumun bir gelişme göstergesidir.

Tablo 1'de bununla ilgili teorik bir örnek verilmiştir. Tablodaki rakamlar şöyle yorumlanabilir: Tarım toplumunda, eğitim çağındaki nüfusun yetiştirilmesi için gerekli eğitim kurumları -bunlara fazla gereksinme duyulmadığından- son kertede azdır. Bu nüfusun çok az bir kısmı (örneğin %5'i) eğitilir. Toplum geliştikçe, bilgi ve uzmanlık önem kazandığından, ilkokulların sayısı artırılacak, yeni genel ve teknik okullar, üniversiteler açılacak; gittikçe daha fazla sayıda genç nüfus okula gidecek, dolayısıyla bu oran yükselecektir. Sanayi toplumunda, örneğin %60'a, teorik ve pratik bilginin başlıca sermaye hâline geldiği bilgi toplumunda %100'e yaklaşacaktır. Bu temel eğilimin bir sonucu olarak

da, eğitim çağındaki nüfus (N_e) içinde, öğrenci olmayanların (E_o) payı, %95'den % 0 değerine yönelecektir.

TABLO 1 : GELİŞME AŞAMALARINA GÖRE GENEL OKULLAŞMA ORANININ (O) TEORİK BÜYÜKLÜKLERİ (% olarak)

	Tarım Toplumu	Sanayi Toplumu	Bilgi Toplumu
O	5	60	100
(E_o / N_e)	95	40	0

2) Öğrenci Eğitim Düzeyi Dağılımı

Eğitim çağındaki öğrenci nüfus ($E_ö$); okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarında yetiştirilir. Açıkça ki bu kurumlar, aynı zamanda, gittikçe yükselen eğitim düzeylerini göstermektedir.

Eğitim kurumlarında okuyan öğrenciler, genellikle belli yaş gruplarında olan gençlerdir. Çalışmamızda (5-6) yaş grubunun, okul öncesi eğitim ($E_{öo}$) ; (7-11) yaş grubunun, ilköğretim ($E_{öi}$) ; (12-17) yaş grubunun ortaöğretim ($E_{öo}$) ; (18-24) yaş grubunun yükseköğretim ($E_{öy}$) kurumlarında eğitim gördüğü varsayılmıştır Eğer ilköğretime başlama yaşı 6 ve ortaöğretimin ilk üç yılı ilköğretim kapsamında sayılırsa söz konusu gruptamanın (5), (6-14), (15-17) ve (18-24) şeklinde yapılması gerekir.

Bu açıklamalara göre şu eşitlik yazılabilir :

$$(E_{öo}) + (E_{öi}) + (E_{öo}) + (E_{öy}) = E_ö$$

Eşitliğin iki yanını $E_ö$ ile bölersek,

$$(E_{öo} / E_ö) + (E_{öi} / E_ö) + (E_{öo} / E_ö) + (E_{öy} / E_ö) = 1$$

elde edilir. Yazımda kolaylık sağlamak için, ayrıç içindeki ögeleri sırasıyla $e_ö$, e_i , e_o , e_y ile gösterirsek, denklem

$$e_ö + e_i + e_o + e_y = 1$$

şeklini alır. Bu eşitliğin sol yanı, kullanacağımız öğrenci eğitim düzeyi dağılımı göstergesidir. Başka bir deyişle, öğrenci eğitim düzeyi dağılımı; eğitim çağındaki öğrenci nüfusun ($E_ö$), eğitim kurumları ya da düzeyleri ($E_{öo}$: okul-öncesi; $E_{öi}$: ilköğretim; $E_{öo}$: ortaöğretim; $E_{öy}$: yükseköğretim) arasındaki yüzde dağılımıdır.

Gerçek yaşamda, bir ülke; geliştikçe, önce ilköğretim, ardından ortaöğretim kurumlarını kurar, sayıca artırır. Daha ileri gelişme aşamalarında ise, yükseköğretim ve okul öncesi eğitim kurumlarını yaygınlaştırmaya başlar. Dolayısıyla gelişmenin

başlangıcında, eğitim çağındaki öğrenci nüfus ($E_ö$) içinde, ilköğretimde okuyanların yüzde payı (e_1) hayli yüksektir. Ülke geliştikçe bu pay azalmaya, buna karşılık öbür eğitim kurumlarında eğitilenlerin payları ($e_ö$, e_0 , e_2) ayrı ayrı artmaya başlar.

Ülkenin, her düzeyde gerekli eğitim kurumları arttıkça, geçen zaman içinde genel okullaşma oranı da büyüyecektir.

Öğrenci eğitim düzeyi dağılımı; genel okullaşma oranı yükseldikçe, her eğitim düzeyine tekabül eden yaş grubunun nüfus sayısına bağlı olarak, belirli bir bileşime yönelir. Bu bileşim; eğitim çağındaki nüfusun, eğitim düzeyi yaş grupları itibariyle dağılımının aynıdır. Konumuz çerçevesinde, bu bileşime “hedef bileşim” adını verebiliriz.

Türkiye’de 1980 ve 1985 yılı nüfus verilerini (DİE, Nisan 1990: 38) kullanarak, hedef bileşimi; söz konusu eğitim düzeylerinde -yaklaşık olarak- sırasıyla %15, %25, %30 ve %30 hesapladık. Eğitim düzeylerini kapsayan yaş grupları; yukarda kabul ettiğimiz gibi, sırasıyla (5-6), (7-11), (12-17) ve (18-24) yaş dilimleridir. Türkiye hedef bileşimin gösterdiği oranları gerçekleştirdiği zaman, eğitim çağındaki nüfusun tamamını -her yaş grubunun gerektirdiği- eğitim olanağına kavuşturmuş olacaktır. Benzer bileşimler, başka ülkeler için de hesaplanabilir.

Bir ülke için hesaplanan öğrenci eğitim düzeyi dağılımı; toplumun “hedef bileşim”e ne ölçüde yöneldiğini ve yaklaştığını, bu amaçla ne ölçüde çaba gösterdiğini, gerekli eğitim kurumlarını ne ölçüde kurduğunu anlatır. Yönelişin belirtisi kısaca şudur: Zaman içinde (ülke tarım toplumundan uzaklaşıp sanayileştikçe, daha sonra da bilgi toplumuna dönüştükçe) $E_ö$ oranı azalırken, öbür oranlar artar. Kesin başarı, “hedef bileşim”in gerçekleştirilmiş olmasından anlaşılır.

3) Yaş Grubu Okullaşma Oranları

Eğitim çağındaki nüfus (N_e); yukarda kabul ettiğimiz yaş dilimlerine göre gruplanırsa,

- N_{e5} : Eğitim çağındaki nüfusun (5-6) yaş diliminde bulunanlar sayısı,
- N_{e7} : Eğitim çağındaki nüfusun (7-11) yaş diliminde bulunanlar sayısı,
- N_{e12} : Eğitim çağındaki nüfusun (12-17) yaş diliminde bulunanlar sayısı,
- N_{e18} : Eğitim çağındaki nüfusun (18-24) yaş diliminde bulunanlar sayısı

elde edilir. İndisteki rakamlar ilgili yaş gruplarının ilk yıllarını göstermektedir.

Şimdi, eğitim çağındaki öğrenci nüfusun ($E_ö$) eğitim düzeylerine göre dağılımını alalım:

- $E_{\ddot{o}\ddot{o}}$: Eğitim çağındaki öğrenci nüfusun okul öncesi eğitimdeki bölümü,
 $E_{\ddot{o}i}$: Eğitim çağındaki öğrenci nüfusun ilköğretimdeki bölümü,
 $E_{\ddot{o}o}$: Eğitim çağındaki öğrenci nüfusun ortaöğretimdeki bölümü,
 $E_{\ddot{o}y}$: Eğitim çağındaki öğrenci nüfusun yükseköğretimdeki bölümü.

Kavramları somutlaştıralım: Örneğin, (12-17) yaş diliminde olup ortaokulda eğitim gören bir çocukla, aynı yaş diliminde olup bir kaportacıda sürekli olarak çıraklık yapan bir çocuk, N_{e12} içinde yer alacaktır. Ancak bu çocuklardan birincisi $E_{\ddot{o}o}$ büyüklüğünün bir üyesi olurken, ikincisi olmayacaktır.

Son verdiğimiz büyüklükleri, sırasıyla bir üstteki yaş dilimi sayılarıyla eşleştirerek, bu sonuçlara oranlarsak , *yaş grubu okullaşma oranları* göstergesini elde ederiz :

- $E_{\ddot{o}\ddot{o}} / N_{e5}$: Okul öncesi eğitimdeki nüfusun kendi yaş dilimi nüfusuna oranı,
 $E_{\ddot{o}i} / N_{e7}$: İlköğretimdeki nüfusun kendi yaş dilimi nüfusuna oranı,
 $E_{\ddot{o}o} / N_{e12}$: Ortaöğretimde okuyan nüfusun kendi yaş dilimi nüfusuna oranı,
 $E_{\ddot{o}y} / N_{e18}$: Yükseköğretimdeki nüfusun kendi yaş dilimi nüfusuna oranı.

Bu oranlar; yazımda kolaylık sağlamak için, sırasıyla $O_{y\ddot{o}}$, O_{yi} , O_{yo} ve O_{yy} simgeleriyle gösterilebilir.

Demek ki yaş grubu okullaşma oranı; bir yaş diliminde olup da o dilime tekabül eden öğretim kurumunda eğitilenler sayısının (sırasıyla $E_{\ddot{o}\ddot{o}}$, $E_{\ddot{o}i}$, $E_{\ddot{o}o}$ ya da $E_{\ddot{o}y}$ 'nin) , aynı yaş grubu (sırasıyla N_{e5} , N_{e7} , N_{e12} ya da N_{e18}) nüfusuna oranıdır.

Yukarda, bir ülkenin; geliştikçe, önce ilköğretim, bunun ardından ortaöğretim kurumlarını açıp artırdığını, daha ileri gelişme aşamalarında ise, yükseköğretim ve okul öncesi eğitim kurumlarını yaygınlaştırdığını söylemiştik. Dolayısıyla gelişmenin başlangıcında, ilköğretim çağındaki nüfus (N_{e7}) içinde, ilköğretimde okuyabilenlerin ($E_{\ddot{o}i}$) yüzde payı yükselmeye başlar. Ülke geliştikçe öbür eğitim çağlarındaki nüfusların (önce N_{e12} sonra N_{e18} ve N_{e5}) her biri içinde, kendilerine uygun olan eğitim kurumlarında okuyabilenlerin ($E_{\ddot{o}o}$, $E_{\ddot{o}y}$ ve $E_{\ddot{o}\ddot{o}}$) yüzde payları artmaya başlar. Burada "hedef oran", %100'dür. Başka bir deyişle, bu dört oranın herbiri, ayrı ayrı %100 oranına doğru yaklaşır.

Herhangi bir yaş grubu okullaşma oranı; ilgili yaş grubundaki gençlerin, yaşlarına uygun olan eğitim olanağına ne ölçüde kavuşmuş olduğunu gösterir. Ülkenin son hedefi bütün oranların %100 olmasıdır. Herhangi bir eğitim düzeyinde, bu oran; %100'den ne ölçüde uzaksa, o eğitim düzeyine tekabül eden yaş grubundaki gençler, yaşlarının gerektirdiği eğitimden o ölçüde yoksun demektir.

Ekleyelim ki yaş grubu okullaşma oranları arttıkça, ülkenin genel okullaşma oranı da artacaktır. İleri bir bilgi toplumunda bir yandan yaş grubu oranları, öbür yandan genel okullaşma oranı; hep birlikte %100 değerine ulaşacaktır.

4) Aktif Nüfus Eğitim Düzeyi Dağılımı

Aktif nüfus (N_a) bir ülkenin fiilen çalışan nüfusedir. 15-64 yaş grubunu kapsar. Kavramı somutlaştırmak gerekirse, örneğin bir mimar, kimyager, muhasebeci, devlet memuru, öğretmen, tüccar, emlak komisyoncusu, berber, garson, dokuma işçisi, elektrikçi, çiftçi, aktif nüfusun birer üyesidir.

Aktif nüfus bir ülkenin global üretim fonksiyonunda -sermaye stoğu, doğal kaynaklar, teknoloji, sosyokültürel ortamla birlikte- başlıca üretim etmeni (faktörü) olarak yer alır. Miktar ve kalitesiyle toplam üretimi ve millî geliri, kısacası ekonomik ve sosyal gelişmeyi etkiler. Kalitesinin yükselmesi, bundan önce açıkladığımız göstergelerin -somut olarak- ifade ettiği çabalara bağlıdır. Bugün eğitim çağındaki nüfusun yetiştirilmesi, yarın aktif nüfusun bilgili ve uzman olması demektir. Başka bir deyişle, bugün yeterli ölçüde bilgili ve becerikli bir aktif nüfus sahibi değilsek, bunun nedeni geçmişte eğitim çağındaki nüfusu okutmamış olmamızdır.

Aktif nüfus her bireyin görmüş olduğu eğitim düzeyine göre,
-okuma-yazma bilmeyenler (N_{ab}),

-ilkokul diplomalıları(N_{ai}),

-ortaöğretim (orta okul, lise ve dengi) diplomalıları (N_{ao}),

-yükseköğretim (yüksekokul ve fakülte) diplomalıları (N_{ay})

şeklinde gruplandırılabilir. Bu takdirde,

$$N_{ab} + N_{ai} + N_{ao} + N_{ay} = N_a$$

eşitliği yazılabilir. Eşitliğin iki yanını da N_a ile bölersek,

$$(N_{ab} / N_a) + (N_{ai} / N_a) + (N_{ao} / N_a) + (N_{ay} / N_a) = 1$$

elde edilir. Yazımda kolaylık sağlamak için, ayrıç içindeki ögeleri sırasıyla n_b , n_i , n_o , n_y ile gösterirsek, denklem

$$n_b + n_i + n_o + n_y = 1$$

şeklini alır. Bu eşitliğin sol yanı, *aktif nüfus eğitim düzeyi dağılımı* göstergesidir. Aktif nüfus eğitim düzeyi dağılımı; çalışan nüfusun (N_a), bireylerin görmüş bulunduğu eğitim derecesi bakımından yüzde dağılımıdır.

Gelişen bir ülkede, önce ilköğretim, ardından ortaöğretim kurumlarının kurulup sayıca artacağını söylemiştik. Demek ki başlangıçta, aktif nüfus içinde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı (n_b) çok yüksek olacaktır; çünkü ülkede ilköğretim ve ortaöğretim

kurumları daha yeni kurulmaktadır. Böyle bir ülkede ekonomik ve sosyal yaşam, “cehalet”in etkisi altındadır.

İzleyen aşamada, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında okuyanlar çalışır duruma (aktif nüfusun bir parçası haline) gelecektir. Dolayısıyla, n_i ve n_0 oranları artarken, n_b oranı azalmaya başlayacaktır. Bunun anlamı, o toplumda aktif nüfus kalitesinin bir ölçüde yükselmeye başlamasıdır. Ancak bu yeterli değildir.

Daha ileri gelişme aşamalarında ise, bir yandan n_i ve n_0 oranları yükselip n_b oranı azalmaya devam ederken, aktif nüfusa yükseköğretim diplomalıları katılmaya başlar; dolayısıyla, n_y oranı da yükselme eğilimi kazanır. Özellikle bu son oranın belli bir değerin üzerine yükseldiği ülke, gerçek anlamında bilgiyle yönetilen bir ülkedir. Matematikten fiziğe, psikolojiden sosyal bilimlere, politikadan devlet yönetimine bilgi; ancak böyle bir toplumda her şeye egemendir.

Özetle, bir ülkenin eğitim çağındaki nüfusu yetiştirme çabaları arttıkça, zamanla, aktif nüfus içindeki diplomalıları sayısı da artar: n_b oranı azalır, sırasıyla n_i , n_0 ve n_y oranlarında yükselmeler görülür. Toplum, genç nüfusunu vaktiyle yetiştirmiş olmanın meyvelerini bugün ya da yarın toplamaya başlar. Ya da vaktiyle yaptığı ihmallerin ağır bedelini öder.

İlk hedef bütün aktif nüfusun diplomalı; son hedef ise, yükseköğretim diplomalıların aktif nüfus içindeki payının, yani n_y oranının %100’e, bütün öbür oranların % 0’a yaklaşmasıdır. Başka bir deyişle aktif nüfusun, hemen hemen bütünüyle yükseköğretim görmüş olmasıdır. İnsanlık, işte böyle bir eğitim hedefine doğru yürümektedir.

BATI TOPLUMLARINDA EĞİLİMLER

Sanayi-sonrası toplumun dayandığı yeni işgücünün en çarpıcı yönü, bu toplumun sahip olduğu eğitim düzeyi ile ilgilidir. Daha açık bir deyişle, bilgi toplumu; gittikçe daha ileri düzeyde yetiştirilmiş bir insangücü ister. Eğitim düzeyindeki şimdiye kadar görülmemiş olan bu yükseliş, insan yetiştirmeye her zamankinden daha fazla verilen bu önem, kuşkusuz çağdaş teknolojik gelişmelerin ürünüdür.

Dünya XX. yüzyıla girerken, halkın büyük çoğunluğu; Batı ülkelerinde de, yalnızca ilköğretimden yararlanabiliyordu. Ortaöğretim bile, âdeta küçük bir azınlığa tanınmış bir tür “ayrıcılık” durumundaydı. Oysa bugün durum bütünüyle değişmiştir:

Artık bilgi toplumu aşamasına girmiş bulunan Batı ülkelerinde gençlerin çok büyük bir bölümü ortaöğretime, ardından da yükseköğretime devam etmektedir.

Bu yeni eğilim yukarda açıkladığımız göstergeler yardımıyla izlenebilir.

1) Genel Okullaşma Oranı ile Öğrenci Eğitim Düzeyi Dağılımı

Önce, Avrupa'yı temsil edebilecek nitelikteki 6 ülkede, genel okullaşma oranları ile öğrenci eğitim düzeyi dağılımlarındaki gelişimi inceleyelim (Tablo: 2). Bu tablodan, şu gözlem ve yorumlara ulaşılabilir:

TABLO 2 : BAZI AVRUPA TOPLULUĞU ÜLKELERİNDE GENEL OKULLAŞMA ORANI (1970, 1984, 1990) VE ÖĞRENCİ EĞİTİM DÜZEYİ DAĞILIMI (1970, 1990) (% olarak)

	FRANSA	İNGİLTERE	ALMANYA	İTALYA	İSPANYA	YUNANİSTAN
O						
1970	73.0	63.0	63.0	66.0	60.0	60.0
1984	82.0	62.0	68.0	69.0	78.0	69.0
1990	72.0	78.0	65.0	62.0	76.0	66.0
e _ö						
1970	17.9	2.8	10.8	14.4	11.0	5.3
1990	18.0	6.4	16.1	13.8	9.9	6.7
e _i						
1970	41.5	54.0	36.9	44.7	51.4	55.8
1990	29.3	36.3	22.3	27.3	28.2	41.0
e _o						
1970	34.4	38.9	46.2	34.7	31.7	33.7
1990	40.5	47.2	48.1	45.7	49.5	42.3
e _y						
1970	6.2	4.2	6.1	6.2	5.1	5.2
1990	12.0	10.0	13.3	12.9	12.1	9.7

NOTLAR : Yıllar eğitim-öğretim dönemi başlangıç yılı; O: genel okullaşma oranını; e_ö: okul-öncesi, e_i: ilköğretim, e_o: ortaöğretim, e_y: yükseköğretimde öğrenci nüfus oranını gösterir.

KAYNAK: C. DURA, **Bilgi Toplumu**, Ank.,1990, s.79 ve H. ATİK, **Sanayi Sonrası Toplum Sürecinde Avrupa Birliği**, (Doktora Tezi), Kayseri, 1996, s.183.

- Genel okullaşma oranı (O), 1970'den 1990'a, genel eğilim olarak yükselmiştir. Oran düşük gelişme düzeylerinde düşük (1970'de İspanya ve Yunanistan: %60), yüksek gelişme düzeylerinde yüksektir (1990'da Fransa ve İngiltere: sırasıyla %72 ve %78). Eğitim çağındaki nüfus; sanayileşmesini tamamlamış, bilgi toplumuna dönüşmekte olan ülkelerde bu hizmetten, daha fazla yararlanmaktadır. Ülkeler, yüksek gelir düzeylerine ulaştıkça, gençlerini yetiştirmeye daha fazla önem vermektedir.

- Bütün ülkelerde e_j oranı azalmakta, buna karşılık (yalnızca iki veri dışında) öbür oranlar artmaktadır. Bu eğilim; tüm ülkelerin "hedef bileşim"e yöneldiği, ona ulaşmak amacıyla çaba gösterdiği anlamına gelir. Başka bir deyişle, Batı ülkelerinde, gençlerin gittikçe daha büyük bir bölümü ortaöğretime (e₀) ve yükseköğretime (e_y) devam etmektedir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna, bundan da bilgi toplumuna geçiş; gittikçe daha ileri düzeyde yetiştirilmiş bir insangücü gerektirdiğinden, Batı ülkeleri bu determinizmin bilinci içinde, gerekli uyumu sağlama çabası içindedir.

2) Yaş Grubu Okullaşma Oranı

Şimdi, çeşitli gelişme düzeylerindeki beş Batı ülkesinin yaş grubu okullaşma oranlarını sunan Tablo 3'ü inceleyelim.

Önce iki noktayı belirtmeliyiz: (i) Tabloda yer alan 15 yaş diliminin orta öğretimde, 18 ve 20 yaş dilimlerinin de yükseköğretimdeki okullaşma oranını temsil ettiğini kabul ediyoruz. (ii) Ülkelerden Portekiz sanayileşme aşamasında olan bir toplum, öbür Avrupa ülkeleri sanayileşmesini tamamlamış ülkeler, ABD ise bilgi toplumu sayılmıştır.

TABLO 3 : BEŞ BATI ÜLKESİNDE YAŞ GRUBU OKULLAŞMA ORANLARI (% olarak)

Ülkeler	15 Yaş	18 Yaş	20 Yaş
Portekiz	44.6	35.8	24.1
Danimarka	97.5	65.5	34.4
Fransa	100.0	81.4	34.4
F. Almanya	91.8	52.2	23.7
ABD	100.0	57.3	36.1

NOTLAR : Veriler 1980'lerin ilk yarısındaki farklı öğretim dönemlerine aittir.

KAYNAK: OECD, *Education in OECD Countries 1984-1985 Comparative Statistics*, Paris 1988, s.71.

Tablodaki verilerin analizinden şu genel eğilim çıkmaktadır: Oranlar; henüz sanayileşme aşamasındaki toplumlardan (Portekiz), olgunlaşmış sanayi toplumlarına (Danimarka, Fransa, Almanya), bunlardan da bilgi toplumuna (ABD) geçtikçe yükselmektedir. Başka bir deyişle, sanayi-sonrası toplum aşamasına girmek üzere ya da girmiş bulunan ülkelerde, henüz sanayileşmesini tamamlamamış ülkelere kıyasla genç nüfus, yaşlarının gerektirdiği eğitim olanağına daha yüksek oranda kavuşmuş bulunmaktadır. 1980'lerin ilk yarısında ileri ülkeler, ortaöğretimde %100 hedefine hemen hemen ulaşmış bulunuyordu.

Öte yandan, yükseköğretimde yaş grubu okullaşma oranı; 1992 yılı itibariyle Japonya'da %31.5, Avrupa Birliği ortalaması %32.8, ABD'nde %76.2'dir (Atik,1996: 126). Hedef %100 olduğuna göre, ABD'nin, aşılamak yolun dörtte üçünü katetmiş olduğu anlaşılıyor. 20-24 yaş grubunun okullaşma oranı; 1970-1993 arasında Japonya'da %17'den %30.5'e, Avrupa Birliği ortalaması %13.7'den %37.2'ye, ABD'nde %49.4'den %80.6'ya yükselmiştir (Atik,1996: 147).

3) Aktif Nüfus Eğitim Düzeyi Dağılımı

Aktif nüfus eğitim düzeyi dağılımıyla ilgili olarak, bir bilgi toplumu olan ABD'nin verilerine bakalım:

Bu ülkede 1968'de yaşı 25'in üzerinde bulunanların %10'u sekiz yıldan az eğitim görmüştü. Çalışanların %60'ı lise diplomasına, %14'ü üniversite diplomasına sahipti.

R. Crawford'un hesaplarına göre 1988'de Amerikan halkının %75'i lise diplomasına, %20'si ise üniversite diplomasına sahipti (Atik, 1996: 87). Demek ki ilköğretim diplomalıların oranı, yalnızca %5'di. Yakın gelecekte bu oranlardan birincisi %100 tavanına ulaştıktan sonra azalmaya başlayacak; buna karşılık, ikinci oran, yani yükseköğretim diplomalıların payı %100'e doğru tırmanma eğilimine girecektir. Sonuçta, ABD toplumu, bütünüyle yükseköğretim bilgisiyle donanmış bir ulus hâline gelecektir.

TÜRKİYE'DE EĞİLİMLER

Türkiye'nin durumunu genel okullaşma oranı, öğrenci eğitim düzeyi dağılımı ile aktif nüfus eğitim düzeyi dağılımı göstergeleriyle değerlendireceğiz.

1) Genel Okullaşma Oranı

DİE istatistiklerine göre Türkiye'de eğitim çağındaki öğrenci nüfus (E_0) 1980'de 8.1 milyon, 1990'da 11.4 milyon; eğitim çağındaki nüfus (N_e) 1980'de 20.4 milyon, 1990'da 25.1 milyondur. Bu durumda genel okullaşma oranımız (O); 1980 için %39, 1990 için %45 olarak hesaplanmaktadır. Bundan -her ne kadar oranda geçen on yıl içinde artış sağlanmışsa da- 1990'lı yıllara girerken, eğitim çağındaki nüfusumuzun yarısından fazlasının, yaşına uygun eğitimden yoksun kaldığı sonucu çıkar. Oysa, aynı oran Portekiz ve Yunanistan'da bile sırasıyla %64 ve %66'dır. Sanayileşmesini tamamlamış toplumlarda %70'in üzerine çıkmıştır. ABD'nde 1984'de %80'e tırmanmıştı (Tablo 2 ve Atik 1996: 183).

2) Öğrenci Eğitim Düzeyi Dağılımı

Ülkemizin 1980 ve 1992 öğrenci eğitim düzeyi dağılımı, iki ülkeyle karşılaştırmalı olarak Tablo 4’de verilmiştir.

Tablodan anlıyoruz ki Türkiye’de de e_i oranı azalmış, buna karşılık e_0 oranlar artmıştır. Bu değişim; “hedef bileşim”e yöneldiğimiz, bu amaçla belli bir çaba gösterdiğimiz anlamına gelir. Başka bir deyişle, artık gençlerimizin gittikçe daha büyük bir bölümü ortaöğretime (e_0) ve yükseköğretime (e_y) devam etmektedir. Çünkü daha ileri bir toplum olmak için, gittikçe daha ileri düzeyde yetiştirilmiş bir insangücü gerekmektedir.

Bununla birlikte, yükseköğretimde “hedef oran”dan (%30) hayli uzak (%7.3) olduğumuz da bir gerçektir. “Hedef oran”ın Türkiye’ninkinin aynı olduğu varsayımı altında, Yunanistan bu açıdan bizden daha başarılıdır (%10.3). Daha bilinçlidir ve daha yoğun bir çaba içindedir. ABD ise, bir bilgi toplumu olarak “hedef oran”a ulaşmak üzeredir (%25.1).

TABLO 4 : TÜRKİYE, YUNANİSTAN VE ABD’NDE ÖĞRENCİ EĞİTİM DÜZEYİ DAĞILIMI (1980, 1992) (% olarak)

	<u>TÜRKİYE</u>	<u>YUNANİSTAN</u>	<u>ABD</u>
e_i			
1980	70.0	51.1	50.7
1992	56.5	44.6	51.8
e_0			
1980	27.1	42.0	27.0
1992	36.2	45.1	23.1
e_y			
1980	2.9	6.9	22.3
1992	7.3	10.3	25.1

NOTLAR : 1992 satırındaki veriler Yunanistan için 1989, ABD için 1991 yılına aittir.

e_i : İlköğretim, e_0 : Ortaöğretim, e_y : Yükseköğretimde öğrenci nüfus oranını gösterir.

KAYNAK: DİE, Seçilmiş Ülkeler için Ekonomik ve Sosyal Göstergeler,

Temmuz 1996, s.26 vd’ ndan hesaplandı.

3) Aktif Nüfus Eğitim Düzeyi Dağılımı

Türkiye’de “aktif nüfusun eğitim düzeyi dağılımı”na baktığımız zaman, bazı gelişmelere karşın, eğitim sorunumuzun bütün ağırlığıyla devam ettiği anlaşılır (Tablo 5). Bulgular şunlardır: Beklenen eğilime uygun olarak 1970-1990 arasında okuma-yazma bilmeyenlerin aktif nüfusa oranı (n_b) %54.7’den %17.8’e inmiş, ilokul diplomasına sahip olanlarınki (n_i) %34.9’dan %55.8’e yükselmiştir. Bunlar temel değişimlerdir. Dikkat çekici

bir gözlem de, n_1 'nin artış eğiliminde 1985-1990 döneminde görülen durgunluktur. 1990 itibariyle ortaöğretim ve yükseköğretim diplomalıları (n_0 ve n_y) ; sırasıyla, aktif nüfusumuzun yalnızca %16.5 ve %5.2'sini oluşturmaktaydı.

**TABLO 5 : TÜRKİYE'DE AKTİF NÜFUS EĞİTİM DÜZEYİ DAĞILIMI
(1970, 1985, 1990) (% olarak)**

Oranlar	1970	1985	1990
n_b	54.7	21.1	17.8
n_1	34.9	54.0	55.8
n_0	9.0	13.2	16.5
n_y	1.4	3.8	5.2
Diğer		7.4	4.4

NOTLAR: n_b : okuma yazma bilmeyenlerin, n_1 : ilkökul, n_0 : ortaöğretim, n_y : yükseköğretim diplomalıların aktif nüfustaki paylarıdır.

KAYNAK : 1970: C.DURA, **Bilgi Toplumu**, Ank.,1990, s. 81; 1985 ve 1990: DİE, **Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri** 20.10.1985, Ankara, 1989 s.58 ile **1990 Genel Nüfus sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**, Ank.,1993, s. 68'den hesaplandı.

Bulgular şöyle yorumlanabilir: Türkiye'de ekonomik ve sosyal gelişme, esas itibariyle bilgisizlikle ilköğretim düzeyindeki bilginin etkisi altındadır. Ortaöğretim oranının (n_0) %16.5 gibi bir düzeyde sürünmesi, -hedef %100 olduğuna göre- ancak "trajedi" sözcüğüyle anlatılabilir ve bugün boğuşmakta olduğumuz pek çok sorunun da başlıca nedenidir.

Haklılığımızı pekiştirmek için Türkiye'nin 1970 verilerini (ortaokul ve dengi: %5.1; lise ve dengi: %3.9) ABD'nin 1968 verileriyle karşılaştıralım : Ülkemizde, aktif nüfusun %40'ı (okuma-yazma bilmeyenlerle birlikte %95'i) sekiz yıldan az eğitim görmüştü (ABD'de %10). Çalışanların %3.9'u lise diplomasına (ABD'de %60), %1.4'ü üniversite diplomasına sahipti (ABD'de %14) .

İleri toplumların geçmişteki ve bugünkü durumları, gelişmekte olan ülkelerin geleceğinin aynasıdır. Eğer Türkiye; bir sanayi toplumu, ardından da bilgi toplumu olmak istiyorsa, ileri toplumların başardığı yapısal değişimleri kaçınılmaz olarak gerçekleştirmek zorundadır.

Kolayca farkedilebileceği gibi, aktif nüfusun bugünkü eğitim düzeyi dağılımı; genel okullaşma oranı (O), öğrenci eğitim düzeyi dağılımı, yaş grubu okullaşma oranı (O_y) gibi göstergelerin geçmişteki durumlarına bağlıdır. Eğer geçmişte genç nüfusumuzu

yetiştirmeye gerekli önemi vermiş olsaydık, bugün çok daha yüksek n_0 ve n_y oranlarına sahip olacaktık. Dolayısıyla daha yüksek bir üretim ve gelir düzeyinde bulunacak, daha iyi yönetilecek, daha gönençli bir yaşam sürecektir, daha güçlü ve bağımsız bir toplum olacaktık. Geçmişteki bu ağır ihmalin bedelini, bugün düşük verimlilikle, düşük kişi başına gelirle, enflasyonla, yolsuzlukla ve kötü yönetimle ödüyoruz. Bizim ihmallerimizi de gelecek kuşaklar ödeyecekler.

Neden genç nüfusumuzu yetiştirmeye gerekli önemi vermedik? Çünkü modern toplumların -evrensel gerçekler olduğu için- inatla ve ödün vermeksizin izlediği şu "Aydınlanma ilkeleri"ni unuttuk: "*Millî eğitim politikasının temel hedefi, câhilliği ortadan kaldırmaktır. Câhillik yok edilmedikçe yerimizdeyiz... Yerinde duran bir şey ise geriye gidiyor demektir! Millî eğitim ışığı ülkenin en uzak köşelerine ulaştırılmalı ve yayılmalıdır. Bir ulusun gerçek kurtuluşu, ancak bu yoldan sağlanır. Çünkü eğitimidir ki bir ulusu ya kölelik ve yoksulluğa terkeder ya da özgür, bağımsız, şanlı ve yüce bir toplum yapar! Dolayısıyla, bir devletin en önemli görevi, millî eğitim işleridir.*

Yeni kuşaklar "düşünce, bilim, teknik ve beden bakımından güçlü ve yüksek karakterli muhafızlar" olarak yetiştirilmelidir. Büyük dâva; ulusun, en uygar ve en mutlu millet olması dâvasıdır. Bunun temel projesi ise, "üniversiteleşme programı"dır.

Eğitim hem sosyal yaşamın, hem de çağın gereklerine uygun olmalıdır. O halde doğal, gerçekçi ve bilimsel olmalı; gençlik bilim ve irfanın pozitif fikirleriyle, 'fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür' olacak şekilde yetiştirilmelidir."

Bunlar, bize de Büyük Aydınlanmacı'dan, Atatürk'ten miras kalan ilkelerdi!

SONUC

Bir toplum; kendisini tarım toplumundan -sanayi toplumunu gerçekleştirerek- bilgi toplumuna götüren uzun yolda, pek çok yapısal değişimlere uğrar. Bunlardan son derecede yaşamsal olan bir değişimi de, eğitim kesiminde yaşar. Bu değişim; kısaca o toplumun, gittikçe daha eğitilmiş, gittikçe daha bilgili, dünya gerçekleriyle daha uyumlu bir ulus hâline gelmesidir. Böyle bir ulus geçmişte gençlerini bilgiyle donattığı için, bugün bilgili bir insangücüne sahiptir. Böyle bir ulus bugün gençlerini çağdaş bilimlerle yetiştirmekte olduğu için, gelecekte aynı bilimlerle donatılmış yetenekli bir işgücüne sahip olacaktır. "Bilgi egemenlik olduğu" için de, başka uluslar karşısında başı dik, bağımsız, daha güçlü ve daha gönençli olacaktır.

Bir ulusun, eğitilmiş, bilimsel ve teknik bilgi sahibi, dolayısıyla dünya gerçeklerine yönelik bir toplum hâline gelişi; *genel okullaşma oranı, öğrenci eğitim düzeyi dağılımı, yaş grubu okullaşma oranı ve aktif nüfus eğitim düzeyi dağılımı* gibi yapısal göstergelerle izlenebilir ve değerlendirilebilir.

Bu göstergeler arasında türlü bağlantılar vardır. Her biri demografik yapıyla ilgilidir. Tüm göstergelerin yöneldiği belirli hedefler vardır. Uğradıkları değişimler birbirine bağlı olabilir. İlk üç göstergedeki gelişmeler, uzun dönemde sonuncu bileşimi etkiler. Göstergelerin bu çerçevede ayrıca etüdü, ilgi çekici bir araştırma konusudur.

Bu göstergelerden anlıyoruz ki bilgi toplumu iklimine girmiş bulunan Batı toplumları; insan yetiştirmeye gittikçe daha fazla önem vermekte, genç kuşaklarını gittikçe daha yaygın bir şekilde ve daha ileri düzeylerde eğitmektedir. O ülkelerde ilköğretimi bitirenler ortaöğretime, bu düzeyi tamamlayanlar yükseköğretime gittikçe büyüyen bir oranda devam etmektedir. Öyle ki çok uzak olmayan bir gelecekte, Batı toplumları, bütünüyle yükseköğretim bilgi ve yeteneğiyle “silahlanmış” toplumlar hâline gelecektir. Bu neden böyle oluyor? Çünkü daha ileri bir toplum ve daha güçlü bir ekonomi; daha fazla, daha farklı, daha ayrıntılı bilimsel ve teknik bilgi istemektedir.

Dünya’daki temel eğilimler böyleyken, Türkiye ne yapıyor? Yanıtımız şöyledir: Eğitim çağındaki nüfusumuzun yarısından fazlası, yaşına uygun eğitimden yoksun bulunuyor. Yükseköğretimde “hedef oran”dan önemli ölçüde uzaktayız. Bu açılardan, Batı ülkeleri bizden daha bilinçli ve daha yoğun bir çaba içindedir. Her ilerleyen ülke gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin de son hedefi, en ileri teorik ve teknik bilgiyle donanmış bir aktif nüfusa sahip olmaktır. Ne var ki “aktif nüfusumuzun eğitim düzeyi dağılımı” gösteriyor ki, bu açıdan, eğitim sorunumuz bütün ciddiyetiyle devam ediyor. Millî gelirimizin oluşumu, ekonomik gelişmemiz ve -seçim mekanizması yoluyla- devlet yönetimimiz; esas itibarıyla “düşük düzeyde” bilginin etkisi altındadır. Ortaöğretim hedeflerimizi bile, tam olarak gerçekleştirememiş bir durumdayız. Bu başarısızlık, boğuşmakta olduğumuz pek çok sorunun da sebebidir. Eğer Türkiye; sanayi toplumu dönemecinden geçerek bilgi toplumuna doğru güvenli bir şekilde yürümek istiyorsa, eğitimde, ileri toplumların bugüne kadar uğradığı yapısal değişimleri hedef almak ve bunları öncelikle ve zamanında gerçekleştirmek zorundadır.

Eğer geçmişte -Atatürk'ün çizdiği millî eğitim politikasından sapmayarak- genç nüfusumuzun yetiştirilmesine gerekli önemi vermiş olsaydık, bugün daha zengin, daha iyi yönetilen, millî ahlâkça daha yüksek, tam bağımsız bir toplum olacaktık. Öyleyse, “aklın ve bilimin yolu”na dönelim. Sekiz yıllık zorunlu eğitimin başarısı ve başka çağdaş eğitim reformlarının uygulamaya konulması için var gücümüzle çalışalım. Aksi halde, bu toplumsal ayırmazlığın bedelini; bugün bizim ödediğimiz gibi, gelecek kuşaklar da -daha da ağır bir şekilde- kesinlikle ödeyecektir.

KAYNAKÇA

- Atatürkçülük: Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri**, MEB Basımevi, İst., 1988, 734 s.
- ATİK, Hayriye, **Sanayi Sonrası Toplum Sürecinde Avrupa Birliği**, (Doktora Tezi), Kayseri, 1996, 209 s.
- BELL, Daniel, **The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting**, Newyork, 1973, 507 p.
- DİE, **Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri** 20.10.1985, Ankara, 1989.
- DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı 1989**, Ank., Nisan 1990.
- DİE, **1990 Genel Nüfus sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**, Ank., 1993.
- DİE, **İstatistiklerle Türkiye 1995**, Ank., Şubat 1996.
- DİE, **Seçilmiş Ülkeler için Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**, Ank., Temmuz 1996.
- DURA, Cihan, **Bilgi Toplumu**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ank., 1990, 190 s.
- DURA, Cihan, **Eğitim ve Ekonomi İlişkileri**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.7, Yıl:1996, ss. 19-48.
- OECD, **Education in OECD Countries 1984-1985 Comparative Statistics**, Paris 1988.